

BARBARA ZEZULA* – LUBLIN

REKOPISY GEORGA WILHELMA VON RAUMERA W BIBLIOTECE UNIWERSYTECKIEJ KUL

Rodzina von Raumerów pochodziła z niewielkiego księstwa Anhalt-Dessau w środkowo-wschodniej części Niemiec. Tytuł szlachecki został nadany von Raumerom przez księcia Anhalt-Desau w 1693 roku i potwierdzony w 1708 roku przez cesarza Józefa I Habsburga. Członkowie tej rodziny zasłużyli się jako duchowni i wysocy urzędnicy dworu, a w XIX wieku dwie generacje odegrały znaczącą rolę w służbie państwowej, w nauce i w armii pruskiej¹.

Georg Wilhelm von Raumer urodził się 19 listopada 1800 roku w Berlinie. Matka Luise Lecke (1759-1839) była córką burmistrza i nadwornego sędziego w Iserlohn. Ojciec Karl Georg von Raumer (1753-1833) był wysokim rangą urzędnikiem za panowania Fryderyka Wilhelma III i Fryderyka Wilhelma IV². Georg Wilhelm studiował prawo najpierw w Getyndze, potem w Berlinie i Heidelbergu. W 1825 roku jako aplikant w sądzie najwyższym zapoznał się z przechowywanym tam archiwum dokumentów dotyczących zobowiązań wynikających ze stosunku lennego Marchii Brandenburskiej i poświęcił się studiom badawczym nad historią Brandenburgii. Drukiem ukazało się kilka cennych publikacji von Raumera³, któ-

* Barbara Zezula – mgr filologii germańskiej, bibliotekarz w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL.

¹ «Preussen ist mir jetzt, was Athen und Sparta ...» *Unbekannte Briefe Georg Wilhelm von Raumers an Leopold von Ledebur nebst Konzepten und Abschriften des Empfängers, eingeleitet und herausgegeben von Hubertus Fischer*, „Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands”, 45 (1999) s. 214.

² Małżeństwo rodziców Georga Wilhelma było przykładem mieszania się tradycyjnego szlacheckiego pochodzenia ze Wschodu Prus z bogatym mieszczaństwem z Prus Zachodnich i charakterystyczne dla stanu szlacheckiego wykształconych urzędników pruskich. («Preussen ist mir jetzt, was Athen und Sparta ...», s. 235).

³ *Codex diplomaticus Brandenburgensis continuatus. Sammlung ungedruckter Urkunden zur brandenburgischen Geschichte*, Tl. 1-2, Berlin 1831-1833; *Regesta historiae Brandenburgensis. Chronologisch geordnete Auszüge aus allen Chroniken und Urkunden zur Geschichte der Mark Brandenburg*, Bd. 1, Berlin 1836; *Historische Charten und Stammtafeln zu den Regesta Historiae Brandenburgensis*, H. 1, Berlin 1837; *Die Neumark Brandenburg im Jahre 1337 oder Markgraf Ludwig's des Aelteren Neumarkisches Landbuch aus dieser Zeit*, Berlin 1837; *Der 21. September*

re zyskały uznanie historyków. Pokonywał kolejne szczeble kariery sądowniczej i urzędniczej, niemal te same jak jego ojciec. Obu powierzane były tajemnice państwa pruskiego oraz domu panującego Hohenzollernów⁴, obaj byli dyrektorami Tajnego Archiwum oraz mieli dostęp do najważniejszych źródeł historycznych dotyczących państwa pruskiego i dynastii. Od roku 1829 Georg Wilhelm był pracownikiem ministerstwa finansów, a od 1833 roku pełnił funkcję radcy stanu, radcy w ministerstwie domu królewskiego oraz radcy w zarządzie archiwum. Cztery lata później został tajnym radcą rejencyjnym. W 1839 roku otrzymał tytuł doktora prawa Uniwersytetu w Berlinie, a w 1843 roku został mianowany przez króla Fryderyka Wilhelma IV dyrektorem archiwów państwowych. W latach 1844-1848 był także członkiem rady państwa. Zrezygnował z funkcji dyrektora w 1852 roku, kiedy z kierowanych przez niego Tajnych Archiwów Państwowych i Gabinetu Królewskiego zostało wydzielone Archiwum Gabinetu Królewskiego⁵.

Do rewolucji marcowej 1848 roku jego życie przebiegało bez większych wstrząsów i rozstrzygnięć. Kariera urzędnika państwowego oraz badania dotyczące historii Brandenburgii i Prus wypełniały większość jego czasu. Wiódł samotne kawalerskie życie, z dala od berlińskich kręgów towarzyskich. Z trudem też nawiązywał nowe znajomości. Przez ćwierćwiecze od 1830 do 1855 roku utrzymywał ściśle kontakty jedynie z mieszkającą w Berlinie siostrą Anną von Kottwitz i z jej rodziną oraz z przyjacielem Leopoldem von Ledeburem⁶, który pełnił funkcję dyrektora Królewskiej Kamery Sztuk Pięknych w Berlinie. Był rówieśnikiem Georga Wilhelma i łączyły ich wspólne zainteresowania. On także był historykiem, a szczególnie interesował się heraldyką i genealogią. Poza tymi przyjaźnia-

1440. *Erinnerung an die vierhundertjährige Wiederkehr des ersten Regierungswechsels im Hohenzollerischen Hause*, Berlin 1840; *Die Insel Wollin und das Seebad Misdroy. Historische Skizze*, Berlin 1851; *Friedrich Wilhelm des Grossen Kurfürsten von Brandenburg Kinderjahre. Aus archivalischen Quellen*, Berlin 1850. Pierwsze wydania tych dzieł opatrzone własnoręcznymi dedykacjami oraz autografem autora zostały wprowadzone do zbiorów BU KUL. Duże uznanie ze względu na cenne wyniki badań archiwalnych oraz dokładne cytowanie akt zyskała napisana przez von Raumera w 1835 roku *Geschichte des Geheimen Staats- und Cabinets-Archivs zu Berlin bis zum Jahre 1820*. Nawet po stu latach od daty jej powstania, w roku 1933 dyrektor naczelny Archiwów Państwowych zalecił powielenie i rozpowszechnienie jej w ścisłym kręgu archiwistów i zainteresowanych historią archiwistyki niemieckiej. Według Eckarta Henniga, który pracę G. von Raumera opublikował w „Archivalische Zeitung”, 72 (1977) s. 30-75 była ważnym etapem na drodze do nowego opracowania i kontynuacji historii Tajnego Archiwum Państwowego w Berlinie.

⁴ „*Preussen ist mir jetzt, was Athen und Sparta ...*”, s. 211: Karl Georg von Raumer był radcą w ministerstwie stanu i w ministerstwie domu królewskiego (vortragender Rat im Staatsministerium und im Ministerium des Königlichen Hauses), w którym do 1822 roku pełnił funkcję dyrektora Tajnego Archiwum Państwowego i Gabinetowego, oraz radcą w ministerstwie spraw zagranicznych (Rat im Ministerium der Auswärtigen Angelegenheiten).

⁵ E. Friedlaender, *Raumer, Georg Wilhelm von*, (*Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 27, Leipzig 1888, s. 418)..

⁶ E. Friedlaender, *Ledebur Leopold von*, (1799-1877) w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 18, Leipzig 1888, s.113-114. Jego ważniejsze prace to: *Adelslexikon der Preussischen Monarchie*, Bd.1-3, Berlin 1855-1858, *Vorträge zur Geschichte der Mark Brandenburg*, Berlin 1854 oraz *Dynastische Forschungen*, Berlin 1853-1854.

mi von Raumer był „mało obecny w świecie”, jak sam napisał o sobie w liście do von Ledebura⁷. Mimo to odbył kilka podróży. Służbowo był w Halle, Westfalii (1835) i Nadrenii (1836)⁸, o czym świadczą paszporty przechowywane w zbiorach Sekcji Rękopisów BU KUL. Prywatnie jeździł na Dolny Śląsk do majątku rodzinnego von Kottwitz m.in. w charakterze opiekuna swojego siostrzeńca Reinholda⁹. Z jego wyjazdów do Austrii i Włoch (1828) oraz do Szwajcarii (1830) zachowały się: dziennik podróży (rkps 415), papiery osobiste oraz druki ulotne (rkps 431). Prof. Hubertus Fiszer w artykule o von Raumerze nie pisze nic o jego wyjazdach na południe Europy. Nie ma też o tych faktach żadnej wzmianki w bardzo obszernych przypisach jego pracy¹⁰. Stąd można wysnuć przypuszczenie, że ich jedyny ślad znajduje się w Lublinie, w Bibliotece KUL. W połowie 1854 roku von Raumer pojechał do Paryża, aby „z bliska zobaczyć stary Babilon”, o czym donosił w liście do przyjaciela¹¹. Bardzo często wyjeżdżał na wyspę Wolin do kurortu Misdroy, gdzie latem odpoczywał oraz dbał o swoje interesy jako właściciel zakładu w tym nowym uzdrowisku¹². O trudnościach w budowaniu związków uczuciowych świadczy także jego późne, zupełnie nieoczekiwane małżeństwo z wdową Treu von Ferentheil¹³, „jako następstwo długiej znajomości z Misdroy”¹⁴, zawarte na krótko przed tragiczną śmiercią von Raumera.

Po 1848 roku von Raumer reprezentujący konserwatywno-chrześcijańskie poglądy, zerwał z rodzinną tradycją służby państwowej. Monarchia konstytucyjna nie było już jego państwem. W wydarzeniach rewolucji marcowej widział zagrożenie upadku państwa pruskiego, nauki i kultury. Dotknęły go one niemal osobiście. Von Raumer popadł w głęboki pesymizm, który pogłębiały próby podziału archiwum państwowego podejmowane na dworze królewskim. Protestował wspólnie z innymi archiwistami w pisanych do króla memoriałach przeciwko rozdzieleniu archiwum domu królewskiego, czyli Archiwum Gabinetu Królewskiego, od Archiwum Państwa i podziałowi zbiorów archiwalnych, zwalnianiu starszych archiwistów ze służby i znacznym zmniejszeniu pensji pracowników¹⁵. Von Raumer zamierzał wyprowadzić się na wieś i zająć się botaniką i entomologią, o czym donosił von Ledeburowi w liście z 19 sierpnia 1848 roku¹⁶. Podział archiwów stał

⁷ *«Preussen ist mir jetzt, was Athen und Sparta ...»*, s. 217.

⁸ Tę podróż odbył z ministrem stanu księciem Wittgensteinem. Von Raumer opisywał odwiedzane miejsca, ich krajobraz, historię, dzieła sztuki i obiekty przemysłowe. Dynamiczny rozwój przemysłu w Nadrenii i Westfalii oglądał z podziwem, ale dostrzegał także wyzysk, np. dzieci pracujących w szwalniach (*«Preussen ist mir jetzt, was Athen und Sparta ...»*, s. 247).

⁹ *«Preussen ist mir jetzt, was Athen und Sparta ...»*, s. 274. Misdroy stało się kurortem w latach 1830-1835. Po 1945 roku wyspa Wolin leży w granicach Polski i nazwa tej miejscowości brzmi Międzyzdroje.

¹⁰ *«Preussen ist mir jetzt, was Athen und Sparta ...»*.

¹¹ Tamże, s. 217.

¹² Tamże, s. 216.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże, s. 274.

¹⁵ Tamże, s. 222.

¹⁶ Tamże.

się faktem w 1852 roku¹⁷. Rozgoryczony rządami króla Fryderyka Wilhelma IV i jego kamaryli Georg von Raumer zrezygnował z pracy w Tajnym Archiwum i wołał „lepiej jeść suchy chleb, niż kontynuować służbę, którą uważa za niegodną”¹⁸. Wraz z upadkiem starego państwa rozpadł się także jego świat. Na skutek wydarzeń politycznych i decyzji w sprawie archiwum, afer i pojedynków wśród urzędników, stan psychiczny von Raumera nie był najlepszy¹⁹, co doprowadziło do fizycznej napaści byłego archiwisty na osobę króla. Zaraz po tym wydarzeniu Georg von Raumer zastrzelił się w Archiwum Gabinetu Królewskiego 11 marca 1856 roku.

Von Raumer odszedł w niesławie, więc jego spuścizna nie mogła znaleźć miejsca w Tajnym Archiwum Państwowym. Zapewne także wdowa po Georgu Wilhelmie, zaledwie trzy miesiące po ślubie, nie mogła zająć się papierami i księgozbiorem męża. Najpewniej jego materialne dobra, w tym książki i rękopisy, zostały zabrane przez siostrę Annę i siostrzeńca Reinholda von Kottwitz i wywiezione do rodzinnego majątku Langheinersdorf na Dolnym Śląsku. Za tym, że bibliotekę i papiery osobiste po bracie przejęła Anna von Kottwitz przemawia fakt, że po II wojnie światowej trafiły one z Dolnego Śląska do Biblioteki KUL. Tę hipotezę może również potwierdzić przestudiowanie listów pisanych przez barona Reinholda von Kottwitz, do rodziców w latach 1850-1866 oraz przechowywanie w BU KUL papierów osobistych barona Heinricha von Kottwitz²⁰.

Na podstawie pisma Ministerstwa Oświaty L-NDB-1464/46 z dnia 5 czerwca 1946 przejęte zostały księgozbiory z kilku miejscowości położonych w województwie wrocławskim m.in. Długie²¹, dawniej Langheinersdorf oraz zgromadzone w Zbiornicach Zbiorów Zabezpieczonych w Bytomiu, Katowicach i Wrocławiu. Pierwszy wpis do księgi akcesyjnej zachowanej w Archiwum KUL nosi datę 15 lipca 1946 roku i dotyczy przejścia księgozbioru z miejscowości Długie w po-

¹⁷ Tamże, s. 220. Archiwum Domu Królewskiego utworzył w 1852 roku i był jego dyrektorem do 1868 roku Rudolf Maria Gerhard von Stillfried-Rattonitz, historyk, autor i współwydawca prac do historii dynastii Hohenzollern, m.in. *Monumenta Zollerana*, Bd. 1-7, Berlin 1843-1862, *Die Hohenzollern und das deutsche Vaterland*, Bd. 1-2, 3. Aufl. München 1884, *Das Buch vom Schwanenorden*, München 1881, w: *Meyers Konversationslexikon*, Bd. 15, 1889, s. 329.

¹⁸ *«Preussen ist mir jetzt, was Athen und Sparta ...»*, s. 222.

¹⁹ O widocznych oznakach choroby psychicznej Georga Wilhelma donosił jego wuj Ernst Ludwig von Gerlach, jeden z najbardziej wpływowych osób w kręgu króla Fryderyka Wilhelma IV. Jego brat generał Leopold von Gerlach w liście do Otto Bismarcka z dnia 20 marca 1856 roku określił stan von Raumera jako zwątpienie, które stało się w końcu obłędem. (*«Preussen ist mir jetzt, was Athen und Sparta ...»*, s. 224).

²⁰ Zob. BU KUL, rkps 294, *Tagebuch H. von Kottwitz 1812*; rkps 295, *Tagebuch während der Badereise nach Kreuznach vom 9° July 1847-22.8.1847*; rkps 271, *Acta Wahl Sachen zur Preussischen und Deutschen Nationalversammlung betreffend Anno 1848-1850* z wykazami wyborców z Langheinersdorf; rkps 150, Listy barona Reinholda von Kottwitz do rodziców z lat 1850-1866. Siostrzeniec był świadkiem ostatnich godzin życia swojego wuja. (*«Preussen ist mir jetzt, was Athen und Sparta ...»*, s. 224).

²¹ Rokokowy pałac wybudowany w latach 1730-1740 był w posiadaniu rodu von Kottwitz do 1945 roku. Odrestaurowany stanowi obecnie własność prywatną. Fotografie pałacu na stronie <http://www.glogow.pl/okolice> – udostępniła Elżbieta Słodkowska z miejscowości Długie.

wiecie szprotawskim. Do BU KUL trafiło wówczas 5000 wol., głównie z dziedziny historii i prawa, które przedstawicielom Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego księdzu profesorowi Mieczysławowi Żywczyńskiemu i panu Święchowi z państwowego majątku Długie wydał pan Tuczyński. Były to m.in. stare druki z biblioteki von Raumerów, w tym ok. 100 woluminów opatrzonych ekslibrisem Georga Wilhelma von Raumera, książki jego autorstwa i innych członków rodziny oraz zbiór około 45 jednostek rękopiśmiennych, wydzielonych przez ówczesnego dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej KUL, profesora Andrzeja Wojtkowskiego. Rękopisy ułożone w kolejności – można powiedzieć – dość przypadkowej, bez próby nadania im przemyślanej struktury wewnętrznej otrzymały sumaryczny wpis w Inwentarzu Rękopisów. Materiały rękopiśmienne nie były dokładnie badane i porządkowane, stąd brak ciągłości sygnatur i chaos w strukturze zbiorów Georga Wilhelma von Raumera. W pewnym stopniu tłumaczy ten stan rzeczy fakt, że zespoły rękopiśmienne z czasów przedwojennych, jak też i nabytków późniejszych Biblioteki wówczas w ogóle nie były inwentaryzowane. W 1950 roku Inwentarz Rękopisów BU KUL obejmował 625 jednostek²². Nowe nabytki pochodzące m.in. ze Zbiornicy Zbiorów Zabezpieczonych w Katowicach były wpisywane do inwentarza pod kolejnym numerem.

Rękopisy Georga Wilhelma von Raumera można podzielić na pięć grup:

I. Dokumenty osobiste

161 Niem. XIX w. 35×21 cm i mniej. K. 142. Obw. pap.

Georg Wilhelm von Raumer: „Eigne Litteraria“.

Dzienniczek Georga Wilhelma von Raumera od 24 września do 15 października 1828 roku zawierający notatki z podróży do Włoch, z opisem i rysunkami odwiedzanych miejsc oraz fragmentami w języku włoskim, k. 4-15.

431 Niem. XIX w. 44×34 cm i mniej. K. 14. Obw. pap.

Papiery radcy rejencyjnego Georga Wilhelma von Raumera.

1. Rachunki i afisze teatralne z podróży von Raumera na południe Europy (Austria i Włochy) odbytej w roku 1828 – m.in. karty dań i rachunki z restauracji w Baden, Wiedniu, Trieście i Wenecji.

2. Afisz teatralny sztuki zatytułowanej *L'imbrogio della tre Mugier* wystawionej w Amfiteatro Mauroner w Trieście w 1828 roku – z odręcną uwagą von Raumera „gesehn”.

3. Afisz teatralny z k. k. Hofburgtheater z 17 października 1828 zapraszający na dwie sztuki komediowe z gościnnie występującą Caroline Müller z Grätz.

4. Oryginalne paszporty wystawione Georgowi Wilhelmowi von Raumerowi na podróż do Nadrenii – Reise-Paß N. 476 gegeben am 3 July 1825 in Berlin auf Rheinprovinz (paszport nr 476 wydany w Berlinie dnia 3 lipca 1825); do Nadrenii i Frankfurtu nad Menem przez Norymbergę – Reise-Paß N. 235 gegeben in Berlin

²² R. Gustaw, W. Nowodworski, *Dwadzieścia lat Biblioteki Uniwersyteckiej KUL 1939-1958*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, 1 (1959) z. 1, s. 137.

am 19. July 1831 auf Rheinprovinz und Frankfurt am Main durch Nürnberg (paszport nr 235 wydany w Berlinie dnia 19 lipca 1831); do Nadrenii i Westfalii – Reise-Paß N. 654 für Rheinland und Westphalen gegeben am 17ten September 1836 (paszport nr 654 wydany dnia 17 września 1836).

296 Niem. XIX w. 20×13 cm i mniej. K. 36. Obw. pap.

Dzienniki Georga Wilhelma von Raumera.

1. Zapiski z podróży do Włoch z 1828 roku, m.in. opisy widoków i zwiedzanych miejsc oraz wykaz wydatków.

2. Luźne zapiski od piątku 19 września do poniedziałku 22 września 1835 roku.

415 Niem. XIX w. 16,5×10,6 cm K. 119. Obw. tekst.

„Reise Journal nach der Schweiz”. Von Georg Wilhelm von Raumer.

Dziennik z podróży Georga Wilhelma von Raumera do Szwajcarii [ok. r. 1830] z opisem wędrówek i widoków oraz rysunkami szczytów Alp Szwajcarskich.. Widoki Alp wykonane ołówkiem, k. 92-97, 106-119, umocowane okazy zasuszonej flory alpejskiej, k. 99-109.

Na grzbiecie naklejka: *Wilhelms Reise Journal nach der Schweiz*.

1700 Niem. XIX w. 22×18 cm. S. 110. Obw. tekst.

Kalendarze niemieckie z lat 1840, 1841 i 1846.

1. *Vereinigter Geschichts-Haushaltungs-Garten-Kalender auf das Schaltjahr 1840 für die Königl. Preuss. Provinzen Brandenburg, Pommern und Sachsen*. Verlegt von Trowitsch & Sohn. Königl. Hofbuchdrucker zu Frankfurt a. M. 1840. Mit einer lithographischen Zeichnung.

2. *Vereinigter Geschichts-Haushaltungs-Garten-Kalender auf das Gemein-Jahr 1841 für die Königl. Preussischen Provinzen Brandenburg, Pommern und Sachsen*. Mit einem topographischen Tableau: die Thronreden Sr. Maj. des Königs Friedrich Wilhelm IV. enthaltend. Verlegt von Trowitsch & Sohn Königl. Hofbuchdrucker zu Frankfurt a. M. 1841.

3. *Johann Neubarths fortgesetzter astronomisch-historischer und Schreib-Kalender auf das Jahr nach der Geburt Jesu Christi 1846, welches ein Gemein-jahr von 365 Tagen ist. Zum Gebrauch der Lande Schlesien, Lausitz und anderer benachbarter Gegenden. Hierzu ein Stahlstich „Heil dem Bürgerstande” und „Heil dem Bauernstande”*. Gedruckt und verlegt von Trowitsch & Sohn zu Frankfurt a. M. 1846.

Kalendarze zawierają liczne notatki Georga Wilhelma von Raumera. Są to adresy krewnych i przyjaciół, daty ich urodzin, zapiski dotyczące prowadzenia domu zatytułowane *Wirtschaftliches*, lub notatki w formie dziennika.

II Listy i korespondencja

161 Niem. XIX w. 35 × 21 cm i mniej. K. 142. Obw. pap.

Georg Wilhelm von Raumer: „Buchhändler Literaria“.

1. Fragment korespondencji kierowanej do Wilhelma Georga von Raumera, m.in. List G. Partheya z Nicolai'sche Buchhandlung w sprawie częściowego pokrycia kosztów druku „Sammlung brandenburgischer Urkunden” von Raumera, datowany Berlin, dnia 16 października 1830 roku, k. 35 i z dnia 11 kwietnia 1834, k. 53. Listy od innych wydawców publikacji von Raumera m.in. od Moltkego z 19 sierpnia 1842 roku, k. 23 oraz Lichtensteina z 3 listopada 1845 roku, k. 24.

2. Recenzje dzieła G. W. von Raumera „Codex Diplomaticus Continuatus” zamieszczona w *Preussische Staatszeitung* Nr. 261 vom 20. September 1833 i *Allgemeine Literatur-Zeitung* Nr. 26 vom 14. Februar 1835, k. 116-125.

1702 Franc. XVIII w. 17 × 10 cm. Część I: K. 56. Cz. II: K. 25. Opr. płsk.:

„Lettres écrites à l'âge de sept ans, par Carlo Georgio de Raumer. 1761”.

Listy siedmioletniego Karola von Raumera z 1761 roku pisane do ojca i kuzynki nie wymienionej z imienia.

Na końcu ostatniej strony podpis: Anna von Kottwitz. Na wewnętrznej stronie okładki ekslibris *Zur Bibliothek von G.[eorg] W.[ilhelm] von Raumer*.

220 Niem., franc. XVIII-XIX w. 25,5 × 19,5 cm i mniej. K. 176. Opr. płsk.

„Briefe vom seligen Vater an seinen Bruder Gen. Leutnant Eugen von Raumer“.

Listy Karola von Raumera do brata generała porucznika Eugena von Raumera²³ z lat 1785-1831.

Na karcie 1 tytuł wypisany ręką Georga Wilhelma von Raumera.

Na karcie 2 tytuł wypisany ręką adresata: *Einige Briefe von meinem lieben Bruder Carl den wirklichen Geheimen Legations Rath zu Berlin*. Listy od mojego brata Karola, tajnego radcy poselstwa w Berlinie. Korespondencja obejmuje okres od 8 października 1785 do 31 sierpnia 1831 roku.

Na grzbiecie różowa etykieta ze złożonym drukiem *Familien Sachen I*.

140 Niem., franc. XIX w. 34 × 21 cm i mniej. K. 197. Pismo wielu rąk. Dzieśięć zeszytów. Obw. pap.

„Lettres de S.A.R. Madame Elisabeth Charlotte Duchesse d'Orléans née Princesse Palatine 1672-1706”.

²³ Eugen von Raumer (1758-1832), pruski generał porucznik, stryj Georga Wilhelma (*Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 27, Leipzig 1888, s. 402).

Kopie listów Elżbiety Karoliny księżnej Orleanu²⁴ z lat 1672-1706, pisane do Zofii, księżnej brunszwicko-luneburskiej, księżnej elekcynnej Hanoweru²⁵.

156 Niem. XIX w. 34,5 × 21 cm i mniej. K. 135. Pismo wielu rąk. Obw. pap. „*Eigenhändige Aufsätze des großen Kurfürsten aus dem Cabinettsarchiv 1647-1686*“.

Kopie pism Wielkiego Elektora Fryderyka Wilhelma i jego korespondencja z lat 1647-1686 do następujących osób: książę Bogusław Radziwiłł (1668) k. 5, książę Wilhelm III Orański (1674), k. 33, (1675) k. 42-47, królowa Danii i Norwegii Sophie Amalie von Braunschweig (1671), k.40-41, An den Graphen von Dohna (1674) k. 45. Kopie zachowane w Archiwum Gabinetu Królewskiego i sporządzone głównie przez Georga Wilhelma von Raamera.

273 Niem. XIX w. 35 × 22 cm i mniej. K. 104. Pismo wielu rąk. Obw. pap.

Kopie i wypisy korespondencji Metternicha z Wittgensteinem i baronem Wertherem z lat 1831-1842.

1. Dwa własnoręczne listy księcia Klemensa Metternicha²⁶ z dnia 11 marca 1831 i 25 maja 1835, k. 1-4.

2. Kopie korespondencji Metternicha z księciem Wittgensteinem²⁷ z lat 1830-1842, k. 5-26.

3. Wypisy i streszczenia tejże korespondencji z lat 1831-1839, k. 27-55.

4. Korespondencja w sprawie napaści na dwór cesarski Austrii zamieszczonej w *Gazette de France*²⁸, k. 56-65.

²⁴ Elisabeth Charlotte von der Pfalz, księżna Orleanu (1652-1722), szwagierka króla Ludwika XIV. Szczególne znaczenie dla literatury niemieckiej mają jej listy. Z 60 tysięcy listów pisanych w języku niemieckim i francuskim zachowała się jedynie jedna dziesiąta. Większość z nich pisała do swojej ciotki Zofii, księżnej elekcynnej Hanoweru. Korespondowała i otaczała opieką niemieckiego filozofa i matematyka Gottfrieda Wilhelma Leibniza. (*Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 6, Leipzig 1877, s. 28-30).

²⁵ Sophie von der Pfalz, Kurfürstin von Hannover, księżna von Braunschweig-Lüneburg (1630-1714), utalentowana, władająca kilkoma językami, prowadziła ożywioną korespondencję z G. W. Leibnizem. w: *Brockhaus Enzyklopädie in zwanzig Bänden*, 17. Aufl., Bd. 17, Wiesbaden 1973, s. 572.

²⁶ Klemens Lothar von Metternich, książę, (1773-1859), polityk austriacki, od 1809 roku minister spraw zagranicznych, od 1821 roku kanclerz Austrii, rzecznik legitymizmu i walki z ruchami rewolucyjnymi i narodowo-wyzwoleńczymi w Europie.

²⁷ Wilhelm Ludwig zu Sayn Wittgenstein, książę, (1770-1851), pruski polityk, za panowania Fryderyka Wilhelma III tajny minister stanu i policji od 1814 roku a od 1819 roku minister gabinetu królewskiego. Utrzymywał stałą korespondencję z kanclerzem Metternichem m.in. w sprawach konstytucjonalizmu pruskiego (*Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 43, Leipzig 1898, s. 626-629).

²⁸ Najstarsza gazeta we Francji *La Gazette de France*, założona przez Théophraste Renaudota, medyka Ludwika XIII. Miała informować o polityce międzynarodowej, dyplomacji i wydarzeniach na dworze królewskim. Na łamach gazety *Gazette de France* (zmiana tytułu w 1792 roku) ukazywały się w latach 30-tych XIX w. wypowiedzi demokratyczne, autorstwa m.in. jej redaktora księdza Antoine-Eugene de Genoude'a (1792-1849), który nie miał debitu na terenie monarchii reakcyjnych Austrii, Prus i Rosji (http://fr.wikipedia.org/wiki/Antoine_Eugene_Genoud).

Zawiera kopię listu Metternicha do barona Werthera²⁹ datowanego 29 kwietnia 1831 roku w sprawie słownej napaści na dwór cesarski zamieszczonej w *Gazette de France* w dniu 29 marca 1831 roku. Informacje miały pochodzić podobno od jednego z adiutantów króla pruskiego – dołączono kopię tekstu dot. ataku; własnoręczny brulion Wittgensteina zawierający odpowiedzi na listy Metternicha w tej sprawie oraz kopię pisma Wittgensteina datowanego w Berlinie dnia 9 maja 1831 roku do barona Werthera w sprawie autora słownej napaści na dwór cesarski.

5. Materiały dotyczące kwestii legitymizmu tronu Ludwika Filipa³⁰, k. 66-72.

Zawierają kopię odpowiedzi Metternicha na memoriał w sprawie legitymizmu tronu Ludwika Filipa (bez daty) i kopie odpowiedzi Metternicha z 13 marca 1837 na list Wittgensteina z 28 lutego 1837 w sprawie małżeństwa³¹ następcy tronu Francji i jego uprawnień do zajmowanego tronu.

6. Kopie memoriałów i korespondencji w sprawie sporu o małżeństwa mieszane³², k. 73-104. Zawierają: memoriał Metternicha z 1838 roku, korespondencję Metternicha z Wittgensteinem w powyższej sprawie z lat 1836-1839 oraz *Pro Memoria über die mit dem Fürsten von Metternich am 22 July 1838 in Teplitz gehaltene zweistündige Unterredung, die erzbischöflichen An-gelegenheiten betreffend*. Sprawozdanie z rozmowy księcia Metternicha z arcybiskupem Kolonii³³ przeprowadzonej w Teplitz dnia 22 lipca 1838 w kwestii małżeństw mieszanych.

III. Materiały źródłowe

219 Niem. XIX w. 27,6 × 19 cm. K. 230. Opr. plsk.

„Eichhorn’s Deutsches Privat und Ehen Recht. Vortrag, Sommer 1821“.

Niemieckie prawo prywatne i małżeńskie według Karla Friedricha Eichhor-

²⁹ Wilhelm von Werther, baron (1772-1859), poseł pruski w Paryżu w latach 1824-1837. W w/w kopiach korespondencji nazwisko pisane jest również jako „Werner”.

³⁰ Ludwik Filip I (1777-1850), ostatni król panujący we Francji w latach 1830-1848. Legitymizm to doktryna polityczna, według której prawa historyczne dynastii są nienaruszalne. Władza monarchów chrześcijańskich pochodzi od Boga, a nie z woli ludu. Poddani nie mogą pozbawić króla tronu w wyniku rewolucji. Po rewolucji lipcowej 1830 roku na tronie zasiadł Ludwik Filip I z młodszej linii Burbonów jako król Francuzów. Zwolenników restauracji absolutyzmu i stronników starszej linii Burbonów i króla Francji Karola X przebywającego na emigracji w Anglii, zaczęto nazywać legitymistami (J. Bartyzel, *Legitymizm francuski*, <http://haggard.interia.pl/franleg.html>).

³¹ Król Ludwik Filip I poślubił 25 listopada 1809 roku Marię Amelię Burbon-Sycylijską (1782-1866).

³² Dekret króla Fryderyka Wilhelma III z 1803 roku nakazywał wychowanie dzieci z małżeństw mieszanych wyznaniowo w religii ojca. Kompromis w tej sprawie osiągnięto w 1840 roku (W. Czapliński, A. Galos, W. Korta, *Historia Niemiec*, Wrocław 1981, s. 499).

³³ Chodzi o arcybiskupa Klemensa Droste-Vischeringa, który opierał się naciskom władz. Potraktowany jako zbuntowany urzędnik został uwięziony w 1937 roku. Bez procesu i wyroku przez kilka lat był przetrzymywany w twierdzy Minden (S. Salmanowicz, *Prusy. Dzieje państwa i społeczeństwa*, Warszawa 1998, s. 278).

na.³⁴ Tytuł na karcie 1: *Deutsches Land und Lehen Recht nach Eichhorns Vortrag, Sommer 1821. Erste Abtheilung* Państwo niemieckie, a prawo lenne na podstawie wykładu Eichhorna wygłoszonego latem 1821 roku. (Część 1 nie odpowiada treści).

Na wewnętrznej stronie okładki ekslibris z napisem *Zur Bibliothek von G.[eorg] W.[ilhelm] von Raumer*.

222 Niem. XIX w. 23,8 × 19,5 K. 473. Opr. plsk. Dodany luźno włożony zeszyt 27 × 18,5 cm. K. 12. Obw. pap.

„Deutsche Reichs und Rechts Geschichte nach Eichhorns Vortrag Winter 1820 auf 1821”.

Państwo niemieckie i historia prawa według Karla Friedricha Eichhorna Wykład wygłoszony na przełomie roku 1820/1821. Zeszyt luźno włożony nosi tytuł: *Repertorium*. Eichhorn zawiera alfabetyczny indeks rzeczowy do powyższego dzieła.

Na wewnętrznej stronie okładki ekslibris z napisem *Zur Bibliothek von G.[eorg] W.[ilhelm] von Raumer*.

266 Niem. XIX w. 27 × 18,5 cm. S. 219. Obw. pap.

„Geschichte der zeichnenden Künste nach Fiorillo's Vortrag. Sommer 1820”.

Historia sztuk plastycznych Jana Dominika Fiorilla³⁵ – wykład z 1820 roku.

W prawym górnym rogu odręczny zapis: *Georg Wilhelm v. Raumer als [dwa wyrazy zamazane] Sommer 1820*.

297 Niem. XIX w. 33,3 × 20,5 cm. K. 4. Obw. pap.

Notatki dotyczące uwłaszczenia chłopów w państwie pruskim w latach 1807-1814.

Proces nadania chłopom na własność użytkowanej ziemi panów i zniesienie porządku feudalnego w Prusach przebiegał na mocy rozporządzeń i edyktów w latach 1808-1816³⁶.

143 Niem. XIX w. 34 × 21 cm. K. 10. Obw. pap.

Odpisy dokumentów i akt archiwalnych dotyczących historii Brandenburgii sporządzone przez Georga Wilhelma von Raumera w 1838 roku.

³⁴ Karl Friedrich Eichhorn (1781-1854), historyk prawa i wysoki urzędnik państwowy. Wykładał prawo państwowe i kościelne na Uniwersytecie w Getyndzie i Berlinie. Autor 4. tomowego dzieła *Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte (1808-1823)* (*Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, Bd. 1, Nordhausen 1990, Spalte 1478-1479).

³⁵ Johann Dominik Fiorillo (1748-1821), malarz i historyk sztuki, profesor Uniwersytetu w Getyndzie, opublikował w latach 1815-1820 4-tomową *Geschichte der zeichnenden Künste in Deutschland und den Niederlanden* (*Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 7, Leipzig 1878, s. 27).

³⁶ Reformę agrarną przygotowywał Karl baron vom und zum Stein i kanclerz pruski Karl August baron von Hardenberg. Zob. Salmonowicz, *Prusy*, s. 254-255.

Verzeichniss der von mir angelegten Sammlungen sowohl an Urkunden zur Geschichte der Mark als an Auszügen und Abschriften von Archivacten zur brandenburgischen Geschichte aus dem Geheimen Staatsarchiv zu Berlin und an von mir verfassten Handschriften. 1838.

Zawierają spis dokumentów i odpisów z akt archiwalnych z Tajnego Archiwum w Berlinie dotyczących historii Brandenburgii XVI-XVIII w.

144 Niem. XIX w. 33 × 21 cm. K. 24. Obw. pap.

„Personalial brandenburgischer Fürsten in der Königlichen Bibliothek”.

Zestawienie danych biograficznych książąt brandenburskich do czasów panowania Fryderyka Wilhelma II, króla Prus (1786-1797), wykonane przez Georga Wilhelma von Raumera na podstawie dokumentów zachowanych w Bibliotece Królewskiej.

169 Niem., łac. XVIII w. 33,4 × 20,5 cm. K. 128. Opr. płsk.

„Verzeichniss der kleinen Brandenburgischen Schriften”.

Spis małych pism brandenburskich. Stanowią część bibliografii do historii Brandenburgii podzielona w następujący sposób: In folio, Vol. I-IV, k. 3 -8. In quarto, Vol. I-XXII, k.35 -55: np. Vol. IV – *Solemnitäten*. Vol. VI – *der Stadt Brandenburg betreffend*. Vol. VII -*der Stadt Berlin betreffend*. In octavo, Vol. I-VI, k. 108, 114-116.

Brak autora i daty wykonania bibliografii.

166 Niem. XIX w. 34,6 × 21,5 cm. K. 38. Obw. pap.

„Genealogische Uebersicht des Hauses Brandenburg-Preussen aus archivalischen Notizen zusammengestellt von Aug. Boudin.”.

Zestawienie genealogiczne władców Brandenburgii i Prus – od Tassilona I, księcia Bawarii w latach 591-609 do Fryderyka Wilhelma IV, króla Prus panującego w latach 1840-1861, wykonane na podstawie zapisków archiwalnych przez A. Boudina³⁷ ok. 1842 roku.

179 Niem. XIX w. 34 × 21 cm. K. 94. Pismo wielu rąk. Opr. półpł.

Wypisy z gazet dotyczące dworu królewskiego od roku 1701-.

Repertorium des Königl.[chen] Haussachen aus den Zeitungen von 1701-. Na stronie 1: *Genealogischer Übersicht der Ereignissen im Königs Hause für 1701-.*

Spis wydarzeń dotyczących domu królewskiego zamieszczonych w gazetach niemieckich w latach 1701-1842.

Ołówkiem dopisana data sporządzenia 1842.

151 Niem. XIX w. 35 × 21,5 cm. K. 18. Obw. pap.

„Das landständische Prinzip”.

³⁷ Boudin [August] – przypuszczalnie jeden z archiwistów Tajnego Archiwum w Berlinie; brak bliższych danych bibliograficznych.

Memoriał nieznanego autora w sprawie zasady reprezentacji stanowej³⁸ z 1845 roku.

152 Niem. XIX w. 34,5 × 20,5 cm. K. 52. Obw. pap.

Zasada reprezentacji stanowej w Prusach w ujęciu historycznym Georga Wilhelma von Raumera.

Historische Betrachtung über das ständische Prinzip im preussischen Staate. Geschrieben bei Eröffnung der Provinziallandtage. Februar 1845.

Rys historyczny dot. reprezentacji stanów napisany z okazji rozpoczęcia posiedzenia sejmików prowincjonalnych w lutym 1845 roku. Własnoręczny koncept Georga Wilhelma von Raumera.

356 Niem. XIX w. 20,5 × 16,5 cm. K. 143. Opr. tekst.

Reprezentacja stanowa w Marchii Brandenburskiej w roku 1821 roku w ujęciu ministra stanu Karla Alberta Christopha Heinricha von Kamptza³⁹.

Darstellung der landständischen Verfassung in der Mark Brandenburg 1821. Von dem Staatsminister Karl Albert Christoph Heinrich von Kamptz.

157 Franc., niem. XIX w. 35 × 21,5 cm i mniej. K. 13. Pismo wielu rąk. Trzy zeszyty. Obw. pap.

Memoriały w sprawie ceremoniału przyjęcia posłów zagranicznych na pruskim dworze królewskim [po roku 1701].

Odpisy trzech memoriałów dotyczących ceremoniału wobec posłów zagranicznych za panowania Fryderyka I Hohenzollerna, pierwszego króla pruskiego:

1. *Von Herrn von Leibniz wegen der Audienzen von fremde Ministri bei den Königl. Herren Brüdern, nach der anderwärts etablierten Coutüme zu nehmen haben.* [po roku 1701]

2. *Relation 80 a Copenhague du 4me Janvier 1744 Heusinger Concernant le Cérémoniel qui s'observe à la Cour de Dannemarc par rapport aux Ministres étrangers.*

³⁸ Utworzenie reprezentacji stanowej w celu „doradzania we wszystkich sprawach dotyczących praw osobistych obywateli i ich własności łącznie z wyznaczeniem podatków” obiecywało zarządzenie królewskie z 22 maja 1815 roku. Największy sprzeciw wyrażali junkrzy. W latach 1823/24, 1825 i 1827/28 w Prusach wprowadzono ustawy o reprezentacji gminnej i powiatowej, w których 78% miejsc zajmowali przedstawiciele pierwszego stanu – właściciele wielkich majątków ziemskich a najmniej przedstawiciele miast i wsi. Zob. Czapliński, Galos, Korta, *Historia Niemiec*, s. 482-484.

³⁹ Karl Albrecht Christoph Heinrich Kamptz (1769-1849), pruski mąż stanu o poglądach konserwatywnych, minister sprawiedliwości, z jego inicjatywy powołano do życia w 1837 roku „Verein für Geschichte der Mark Brandenburg” (Towarzystwo Historyczne Marchii Brandenburskiej), w którego pracach i wydawanej publikacji *Märkische Forschungen* swoje artykuły publikował Georg Wilhelm von Raumer, np. *Unterordnung der Bischöfe von Brandenburg, Havelberg und Lebus unter die Landeshochheit der Chrfürsten von Brandenburg*, Bd.1(1841), *Actemäßige Nachrichten von Hexprozessen und Zaubereien in der Mark Brandenburg vom sechzehnten bis ins achtzehnte Jahrhundert*, Bd. 2 (1841). («Preussen ist mir jetzt, was Athen und Sparta ...», s. 232-233).

3. *Cérémonial qui s'observe à la Cour de France par rapport aux Ministres Étrangers*. [po roku 1715].

155 Niem. XIX w. 35 × 21 cm i mniej. K. 57. Pismo wielu rąk. Obw. pap.

Dokumenty dotyczące małżeństwa króla szwedzkiego Gustawa Adolfa z Marią Eleonorą von Brandenburg z lat 1620-1632.

Eigenhändige Briefe die Ehe König Gustavi Adolphi von Schweden betreffen.

Materiały archiwalne, w tym listy dotyczące małżeństwa króla szwedzkiego Gustawa Adolfa z Marią Eleonorą von Brandenburg oraz stosunków łączących króla szwedzkiego z elektorem brandenburskim w latach 1620-1632.

142 Niem. XIX w. 28 × 21,5 cm. K 15. Obw. pap.

Memorial Karla Augusta von Hardenberga do króla Fryderyka Wilhelma IV z 1820 roku.

Memoriał dla następcy tronu, późniejszego króla Fryderyka Wilhelma IV w sprawie przekształcenia reprezentacji gminnej i powiatowej w izbę w parlamencie przedłożony przez Karla Augusta von Hardenberga⁴⁰, datowany Berlin, dnia 14 czerwca 1820.

147 Niem. XVIII – XIX w. 35,5 × 25,5 cm i mniej. K. 147. Obw. pap.

„Memoire über die Huldigungen”.

Materiały archiwalne dotyczące hołdu w Królewcu w 1840 roku i hołdu księstw Hohenzollern w 1851 roku, złożonego królowi pruskiemu Fryderykowi Wilhelmowi IV i związanymi z tym wydarzeniem uroczystościami, m.in. wykaz delegowanych mieszczan na odbywającą się uroczystość w parku berlińskim.

149 Niem., łac. XIX w. 36, 5 × 22 cm i mniej. K. III. Pismo wielu rąk. Obw. pap.

Kopie materiałów dotyczących historii Berlina sporządzone w 1837 roku.

1. *Urkunden zur Geschichte der Stadt Berlin zu collectione Seideliana.*

Kopie dokumentów z lat 1298-1452 dotyczące historii miasta Berlina do czasu powstania kolekcji Seidela⁴¹, k. 1-14.

2. Wypisy z Tajnego Archiwum i Archiwum Miejskiego Berlina z lat 1280-1796 oraz m.in. *Haushalt der Stadt Berlin 1836, Umgebung von Berlin, Charlottenburg, Thiergarten, Dorotheenpark, Friedrichstadt, Cöln, Neue Kirche in der Cölln*, k. 84-111.

Część zapisana w formie spisu bibliograficznego do historii Berlina.

⁴⁰ Karl August von Hardenberg, książę (1750-1822) polityk pruski, kanclerz Prus od 1810 roku. Kontynuował podjęte przez K. Steina reformy państwowe, m.in. uwłaszczenie chłopów. Jego ustawy finansowe uratowały Prusy przed bankructwem (*Encyklopedia Powszechna PWN*, Warszawa 1984, t. 2, s. 169).

⁴¹ Martin Friedrich Seidel (1621-1693), ojciec brandenburskiej historiografii, autor stu sylwetek pisarzy i uczonych pochodzących z Marchii Brandenburskiej z opisem ich życia i dzieł. Na nowo została wydana przez G. G. Küstera w 1751 roku (*Neue Deutsche Biographie*, Bd. 33, Leipzig 1891, s. 623-625).

270 Niem. XIX w. 35,5 × 22,5 cm i mniej. K. 104. Pismo wielu rąk. Obw. pap.

Materiały dotyczące ustroju politycznego państwa pruskiego w latach 1815-1847.

Na karcie papieru obejmującej te dokumenty napis: *Stände bis 1818* oraz *Ständische Verfassung 1820*. 1. Zawiera: koncepcje i poglądy na temat stanów do 1818 roku oraz reprezentacji stanów z 1820 roku m.in. Karla Friedricha Eichhorna, Wilhelma von Humboldta oraz Karla Augusta von Hardenberga, k. 60-94.

2. Memoriały i rozkazy gabinetowe króla Fryderyka Wilhelma III oraz korespondencja kanclerzy Metternicha: *Einige Aufsätze des Fürsten von Metternich, die Verfassungsangelegenheiten betreffend*. 1818. k. 19-44 i Hardenberga datowane od 22 maja 1819 do 10 marca 1819, k. 2-18, m.in. dotyczące koncepcji konstytucji Prus z roku 1819 oraz korespondencja z księciem Wittgensteinem, k. 45-59.

272 Niem. XIX w. 35,5 × 22,5 cm. K. 8. Obw. pap.

Memoriał księcia Wittgensteina do cara Mikołaja I z 1826 roku.

Odpis memoriału księcia Wittgensteina, zatwierdzony przez króla Fryderyka Wilhelma III dla pruskiego następcy tronu, udającego się do Petersburga, z nakazem przedłożenia go carowi Mikołajowi I, datowany w Berlinie, dnia 12 lutego 1826 roku⁴². Na końcu inną ręką zapis: *Wittgenstein, ganz von Ihm geschrieben*.

IV. Notaty, wypisy, fragmenty drobnych utworów, materiały pomocnicze twórcy kolekcji

170 Niem., franc. XVIII w. 31,5 × 19,5 cm. Vol. I: K. 78. Vol. II: K. 80. Opr. tekt.

Zabawy literackie Karla Georga von Raumera z 1776 roku.

Recueil de mes amusements littéraires Charles Georges de Raumer. Zbiór próbek literackich Karla Georga von Raumera, ojca Georga Wilhelma. T. 1-2. 1776.

Na karcie tytułowej zapis: *Caroli Raumeri colligentis*.

Są to cytaty i fragmenty wierszy, sentencji z podkreśleniem najważniejszych myśli z Horacego, Hume'a, Racine'a i La Fontaina.

171 Niem. XVIII w. 35 × 21 cm. K. 172. Opr. pólsk.

Utwory literackie Karla Georga von Raumera z lat 1782-1789.

Na okładce: *No.3. Pensées et sentimens depuis 1782-1789*. Na karcie tytułowej: *Nouveau Recueil de mes amusemens litéraires*. 1782.

Inną ręką sporządzony napis: *Vom lieben seeligen Vater Carl Georg v. Raumer*.

⁴² Lata 1815-1850 to okres stabilizacji i równowagi sił wielkich mocarstw Rosji, Austrii i Prus dążących do utrzymania ustroju feudalnego w Europie i obrony przed ruchem rewolucyjnym i liberalnym. Zob. S. Salmonowicz, *Prusy*, s. 264.

337 Niem. XIX w. 24 × 18,5 cm. K. 185. Opr. sk.

Wypisy z poetów niemieckich, angielskich i francuskich.

Zawierają utwory poetyckie m.in. Friedricha Schillera, Adalberta Stiftera, Augusta Wilhelma Ifflanda, Jean Paula Jamesa Thomsona, Olivera Goldsmitha.

Brak oryginalnego tytułu, daty i nazwiska osoby, która wypisy wykonała.

338 Niem. XVIII w. 24 × 18,5 cm. T. I. K. 80. T. II. K. 99. Opr. sk.

Wybór poezji i utworów scenicznych dla panny Lecke z lat 1771-1779.

1. Ch[ristine] S[ophie] L[ouise] A[ntoinette] L[ecke]: *Recueil de poésies, et autres Pièces choisies pour servir d'amusement utile et agréable à Mademoiselle Christine Sophie Louise Antoinette Leck l'an 1771. Tome I par sa bonne Anne L. D.A. Golhaar. Berlin, le 13me Septembre 1771.*

Zbiór poezji i sztuk scenicznych ku rozrywce pożytecznej i przyjemnej dla panny Lecke⁴³ – tom 1 wybrany przez jej przyjaciółkę Annę Golhaar w Berlinie dnia 13 września 1771 roku.

2. *Recueil de Poésies, utiles et agréables, pour Christine Sophie Louise Antoinette Lecke, commencé à Berlin, le 7e Septembre 1779. Tome II.*

Zbiór poezji dla panny Lecke rozpoczęty w Berlinie dnia 7 września 1779 roku, tom 2.

Z dopiskiem: *Anna von Raumer*⁴⁴ 1820 zum Geschenk erhalten – dar dla Anny von Raumer, rok 1820.

Na okładce superekslibris oraz ornamenty roślinne.

172 Niem. XIX w. 33 × 20 cm. K. 152. Opr. polsk.

Wypisy prozy i poezji niemieckiej oraz historia rodziny napisana przez Friedricha von Raumera w 1820 roku.

Prosaische und poetische Auszüge aus theologischen, besonders ascetischen Büchern, dergl. Aus profanscribenten Bücher aller Wissenschaften und Journalen nebst angehängtem Tagebuche und einer Geschichte der Familie v. Raumer Fried.[rich] v. Raumer 1820.

Wyjątki prozy i poezji z książek teologicznych, szczególnie ascetycznych, oraz z książek świeckich i czasopism ze wszystkich dziedzin nauki wraz z załączonym dziennikiem i historią rodziny von Raumer, spisane przez Friedricha von Raumera⁴⁵ w 1820 roku.

⁴³ Lecke, Luise (1759-1839), matka Georga Wilhelma, córka burmistrza i nadwornego sędziego Lecke z Iserlohn. (*«Preussen ist mir jetzt, was Athen und Sparta ...»*, s. 214).

⁴⁴ Raumer, Anna von (1796-1875), starsza siostra Georga Wilhelma, która w 1830 roku poślubiła majora Heinricha Karla Ludwiga barona von Kottwitz (1796-1854), pochodzącego ze starej dolnośląskiej szlachty. Szwagier był „najukochańszym przyjacielem” Georga Wilhelma i dlatego ten bardzo boleśnie przeżył jego śmierć w 1854 roku. Von Raumer pisał o tym w liście do Leopolda von Ledebura (*«Preussen ist mir jetzt, was Athen und Sparta ...»*, s. 271).

⁴⁵ Friedrich Ludwig Georg von Raumer (1781-1853), stryjeczny brat Georga Wilhelma von Raumera, historyk, wykładowca nauk politycznych na uniwersytecie we Wrocławiu i w Berlinie, rektor Uniwersytetu Berlińskiego i autor niezwykle cennej 6. tomowej *Geschichte der Hohenstaufen und ihrer Zeit* (1823) – stąd znany jako Hohenstaufen-Raumer (*«Preussen ist mir jetzt, was*

173 Niem. XIX w. 325 × 20 cm. K. 230. Opr. płsk.

Wybór utworów z literatury niemieckiej Georga Friedricha von Raumera z 1856 roku.

Collectanea oder Anthologie aus geistlichen und weltlichen Buchern, Zeitschriften. Vol. III. 1856. Tom trzeci zbioru utworów ze świeckich i religijnych książek i czasopism zebrany przez Georga Friedricha von Raumera⁴⁶ w 1856 roku.

1701 Niem. XIX w. 17,5 × 10 cm. K. 80. Pismo wielu rąk. Opr. półpłt.

„Poësie“. Stammbuch von Dorothée Zedlitz-Neukirch.

Pamiętnik z wpisanymi wierszami różnych autorów, należący do Doroty Zedlitz-Neukirch⁴⁷, datowany 28-12- 1859. Wpisy pochodzą z roku 1859.

431 Niem. XIX w. 44 × 34 cm i mniej. K.14. Obw. pap.

Papiery radcy rejencyjnego Georga Wilhelma von Raumera.

Notatki dotyczące króla Fryderyka Wilhelma IV i historii Brandenburgii.

878 Franc., niem. XIX w. 15,5 × 9 cm. K. 132. Opr. półpłt.

„Spruchbuch für Charlotte von Raumer, angefangen 1798“.

Wybór fragmentów Pisma Św. i modlitw kościelnych dla Charlotte von Raumer⁴⁸, wypisywane od 1798 roku.

160 Niem. XIX w. 36 × 22 cm. K. 9. Pismo wielu rąk. Obw. pap.

Wypisy z niemieckich gazet dotyczące rewolucji 1830 roku we Francji.

Athen und Sparta ...», s. 212 oraz m.in. *Polens Untergang* (1831), *Neue Deutsche Biographie*, Bd. 27, Leipzig 1888, s. 403-414.

⁴⁶ Autorem jest Georg Friedrich von Raumer (1755-1822), stryj Georga Wilhelma, dyrektor izby poselskiej w Anhalt-Dessau albo Friedrich von Raumer, brat Georga Wilhelma, który był radcą wyższego sądu krajowego w Halberstadt; z ośmiorga rodzeństwa tylko on i siostra Anna przeżyli swego brata Georga Wilhelma.

⁴⁷ Zedlitz-Neukirch, Dorothée, prawdopodobnie kuzynka lub przyjaciółka Anny von Raumer. Brak bliższych danych biograficznych. W notatkach G. W. von Raumera w kalendarzu na rok 1840 (Rkps 1700) jest zapis: „Geburtstage von Verwandten: d. 17e April 1796. Walter Wechmar in Zedlitz”. Chodzi z całą pewnością o miejscowość Siedlce w powiecie lubińskim, która należała do Wechmarów i przed wojną nazywała się Zedlitz. Ostatnio został odnaleziony pamiętnik należący do Gustava Zedlitz w takiej samej oprawie jak pamiętnik Doroty Zedlitz-Neukirch. Wpisy obejmują okres od 4 maja 1867 do 8 lutego 1882. Są to fragmenty utworów literackich w języku angielskim, niemieckim i francuskim. Odnalezienie dokumentu świadczy o tym, że jeszcze nie wszystkie rękopisy ze zbiorów Georga Wilhelma von Raumera zostały skatalogowane. Bardzo prawdopodobne jest, że oba pamiętniki nie mają związku z rodziną von Raumerów a pochodzą ze Zbiorów Zabezpieczonych z Katowic. Neukirch (obecnie miejscowość Nowy Kościół, powiat Złotoryja na Dolnym Śląsku) od średniowiecza była siedzibą rodu von Zedlitz.

⁴⁸ Charlotte von Raumer, młodsza siostra Georga Wilhelma von Raumera, zmarła w 1846 roku (*«Preussen ist mir jetzt, was Athen und Sparta ...»*, s. 214).

Informacje prasowe dotyczące wydarzeń we Francji zamieszczone m.in. w dwóch największych gazetach berlińskich *Die Spenersche Zeitung*, *Vossische Zeitung* oraz *Preussische Staatszeitung*.

145 Niem., franc. XIX w. 36 × 22 cm i mniej. K. 46. Obw. pap.

Wypisy archiwalne do historii Brandenburgii sporządzone przez Georga Wilhelma von Raumera.

Wypisy z archiwów dotyczą historii Brandenburgii i domu panującego, a przede wszystkim landtagów z lat 1540, 1544, 1548, 1687, 1751.

Brak daty powstania wypisów.

141 Niem. XIX w. 25,5 × 21 cm. K. 22. Obw. pap.

Opis podróży do Saksonii i Południowych Niemiec Augusta Wilhelma Ifflanda⁴⁹ z 1802 roku.

Opis podróży do Saksonii i Południowych Niemiec, datowany „Berlin, den 7. Sept. 1802”, z podpisem autora, zaczynający się od słów *Die Natur hat es nicht gewollt ...*

146 Niem. XIX w. 34 × 21,5 cm. K. 6. Obw. pap.

Wypis testamentu tajnego radcy von Saldern z 22 lutego 1849 roku.

Ausfertigung des bestätigten Erbzeugnisses in der Nachlasssache des verstorbenen Geheimen Ober Finanz Rathen von Saldern. Berlin, den 22. Februar 1849.

Brak bliższych danych o osobie tajnego radcy. Georg Wilhelm von Raumer jest wymieniony jako drugi świadek przy sporządzaniu tego dokumentu.

148 Niem., franc. XIX w. 35 × 21,5 cm i mniej. K. 77. Obw. pap.

Kopie dokumentów dotyczące króla Fryderyka Wilhelma IV z lat 1817-1849.

Papiery dotyczące króla pruskiego Fryderyka Wilhelma IV i jego małżeństwa z księżniczką bawarską Elżbietą obejmujące lata 1817-1849. Na obwolucie napis *Friedrich Wilhelm 4 betr.* Zawierają także wycinki prasowe z gazet *Vossische Zeitung* i *Preussische Staatszeitung*.

V. Pojedyncze prace literackie, historyczne i naukowe autora kolekcji

161 Niem. XIX w. 35 × 21 cm i mniej. K. 142. Obw. pap.

Georg Wilhelm von Raumer: „Eigne Litteraria”

⁴⁹ August Wilhelm Iffland (1759-1814), niemiecki aktor, dramatopisarz, m.in. dramat mieszczański „Gracz” reżyser teatralny i dyrektor Nationaltheater, występował w Gotha, Mannheim i Berlinie (*Encyklopedia Powszechna PWN*, Warszawa 1984, t. 2, s. 257). Iffland jako sławny aktor charakterystyczny występował na wielu scenach niemieckich m.in. w Weimarze w 1796 roku. Zagadkowe jest odnalezienie tego rękopisu w spuściźnie von Raumera. Być może Iffland podarował go ojcu Georga Wilhelma lub innemu członkowi rodziny lub znalazł się w spuściźnie von Raumera przypadkiem.

Fragmenty prac, m.in. broszura *Eine Stimme wider die Pressungen von Georg Wilhelm von Raumer*. Herbst 1830 bei Gustav Adolph Kummer oraz recenzje publikacji, przede wszystkim *Codex Diplomaticus...*, k. 113-142.

153 Niem. XIX w. 34 × 21,5 cm. K. 22. Obw. pap.

Georg Wilhelm von Raumer: „Gehorsamstes Promemoria Betreffend ein Gesetz zur Erhaltung des Bauernstandes“.

Artykuł na temat prawa do utrzymania stanu chłopskiego, napisany przez Georga Wilhelma von Raumera w Berlinie dnia 19 marca 1835 roku po wygłoszonej mowie króla Fryderyka Wilhelma III wygłoszonej 28 października 1834 roku. I. *Dismembration*. II. *Verschuldung der Bauergüter*.

Obok tekstu pisanego piórem na niektórych stronach notatki poczynione ołówkiem.

154 Niem. XIX w. 33,5 × 20,5 cm. K. 14. Obw. pap.

Georg Wilhelm von Raumer: “Ganz ergebenstes Promemoria über die Brandenburgische Geschichtsgesellschaft“.

Brandenburskie Towarzystwo Historyczne. Cele i działalność oraz zasługi jego aktywnych członków Leopolda von Ledebura⁵⁰ i Karla-Friedricha von Klödena⁵¹, napisane na pamiętkę przez Georga Wilhelma von Raumera.

Brak daty powstania odpisu.

158 Niem. XIX w. 35 × 21,5 cm i mniej. K. 152. Pismo wielu rąk. Obw. pap.

Kopie materiałów archiwalnych do historii Brandenburgii i Prus z XVI-XIX w.

Zawierają m.in. akta sejmików prowincjonalnych z lat 1503, 1523, 1527 oraz kopie dokumentów z Archiwum Gabinetu Królewskiego z 1702 roku sporządzone przez Georga Wilhelma von Raumera oraz inne osoby.

159 Niem. XIX w. 36,5 × 23,5 cm i mniej. K. 92. Pismo wielu rąk. Obw. pap.

Odpisy dokumentów dotyczących połączenia księstw Hohenzollern-Sigmaringen i Hohenzollern-Hechingen z monarchią pruską.

Odpisy dokumentów z lat 1488, 1695, 1707, 1821, 1831 i 1850, m.in. Odpisy *Denkschriften* oraz *Pactum gentilicium mit Hohenzollern vom 1695 i Erbvereinigung zwischen Brandenburg und Hohenzollern vom 30. Januar 1707*.

⁵⁰ «Preussen ist mir jetzt, was Athen und Sparta ...», s. 218. Von Ledebur był członkiem przynajmniej trzydziestu innych organizacji regionalnych zajmujących się historią Brandenburgii. Prawdopodobnie to było jedno z nich.

⁵¹ Karl-Friedrich Klöden (1786-1856), historyk i geograf zajmujący się szczególnie historią Brandenburgii w okresie średniowiecza (*Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 16, Leipzig 1882, s. 203-208).

Zamierzeniem mojego artykułu nie było porządkowanie materiałów rękopiśmiennych rodziny von Raumer i opracowanie na nowo katalogu rękopisów, lecz zaprezentowanie spuścizny Georga Wilhelma von Raumera, która w wyniku historycznych uwarunkowań jest przechowywana w Bibliotece KUL. Dotychczas nie ma wnikliwej oceny dorobku Georga Wilhelma von Raumera jako historyka i archiwisty ani pracy monograficznej dotyczącej innych członków jego rodziny. Georg Wilhelm był z pewnością wybitnym jej przedstawicielem i warto pokusić się o zaprezentowanie osoby i dorobku tego Brandenburczyka szerszym kręgom zainteresowanych historią i kulturą Brandenburgii i Prus. Materiały zgromadzone w Bibliotece KUL uzupełniają rozproszone dokumenty rodzinne i te pochodzące ze źródeł archiwalnych. O wartości wypisów źródłowych, notatek, opracowań tego zbioru zdecydować mogą badania porównawcze z zasobami Tajnego Archiwum Dóbr Pruskich w Berlin-Dahlem oraz dokumentów znajdujących się w innych niemieckich archiwach i bibliotekach.

**DIE MANUSKRIPTE VON GEORG WILHELM VON RAUMER
IN DER UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK DER KATHOLISCHEN
UNIVERSITÄT LUBLIN**

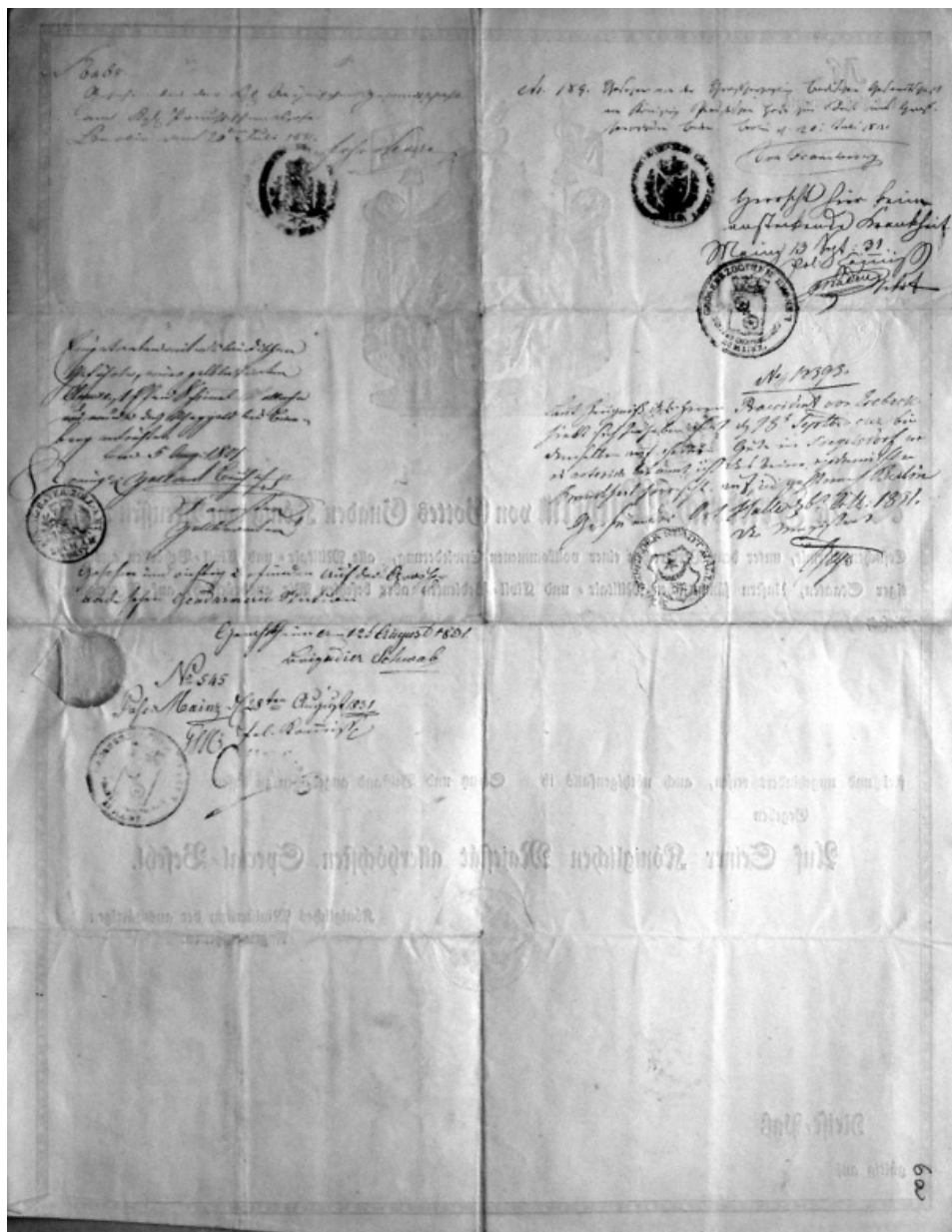
Zusammenfassung

Die in der Universitätsbibliothek der Katholischen Universität Lublin aufbewahrten Manuskripte des deutschen Archivars und Geschichtskenners Georg Wilhelm von Raumer (1800-1856) zählen ungefähr 45 Archiveinheiten. Sie stammen aus dem früheren Gut Langheinersdorf (heute Długie) in Niederschlesien. Diese Hinterlassenschaft enthält persönliche und Familiendokumente, Briefe und Korrespondenzen, Quellenexzerpte und Notizen, Hilfsmaterialien sowie kurze literarische, historische und wissenschaftliche Arbeiten des Schöpfers dieser Sammlung. Die Materialien werden in meiner Arbeit diesen Kriterien entsprechend präsentiert. Darunter befinden sich Exzerpte und Kopien von Originaldokumenten, die die älteste Geschichte der Mark Brandenburg und der Stadt Berlin sowie die in Raumers Lebenszeit fallende Herrschaftszeit der Könige Friedrich Wilhelm III. und Friedrich Wilhelm IV. betreffen. Kopien der Korrespondenz zwischen den wichtigsten Persönlichkeiten im preußischen Staat zeigen ihre Ansichten zum Thema der Beziehungen zu Österreich, Russland und Frankreich sowie zu innenpolitischen Themen, u.a. was die politische Ordnung des preußischen Staates und seine Verfassung, die Vertretung der Stände und die Bauernbefreiung anbelangt. Aus den von seinen nächsten Familienmitgliedern geschriebenen Briefen werden die realen Lebensbedingungen am Ende des 18. und in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts ersichtlich. Ausschnitte aus deutschen Zeitungen, kleine literarische Werke der Familie von Raumer sowie Tagebücher und Erinnerungen stellen wertvolle Quellen für wissenschaftliche Forschungen dar.

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich

Rkps 431, Paszport Nr 235 wystawiony dla Georga Wilhelma von Raumer w dniu 19 lipca 1831 roku na podróż do Nadrenii i Frankfurtu nad Menem przez Norymbergę (verso).

Rkps 431, Paszport Nr 235 wystawiony dla Georga Wilhelma von Raumera w dniu 19 lipca 1831 roku na podróż do Nadrenii i Frankfurtu nad Menem przez Norymbergę (reverso).

Rkps 415, Widok szczytów Alp zamieszczony w „Dzienniku z podróży do Szwajcarii” ok. 1830 r.

Exlibris Georga Wilhelma von Raumera zamieszczony na wewnętrznej okładce książki z księgozbioru von Raumera